

GIÁO SƯ ĐÌNH GIA KHÁNH VÀ VĂN HỌC CỔ DÂN TỘC

Bùi Duy Tân^(*)

Giáo sư Đình Gia Khánh sinh ngày 25 - 12 - 1924 từ trần ngày 7 - 5 - 2003. Mới hơn trăm ngày, mà xa vắng như người thiên cổ!

Cuộc đời và sự nghiệp của Giáo sư - một nhà giáo lão thành - một Học giả uyên bác - bình sinh từng được biết đến qua nhiều công trình khoa học. Khi qua đời: bằng hữu, đồng nghiệp, học trò viết nhiều bài tưởng niệm, khẳng định những thành tựu nghiên cứu và giảng dạy về văn hoá, văn học của ông với tình cảm chân thành và niềm thương tiếc vô hạn! Là một đệ tử, rồi sau là đồng nghiệp, đã sống, làm việc với Giáo sư cùng một bộ môn Cổ Cận Dân, từ khi trở lại Khoa Ngữ văn Trường Đại học Tổng hợp (1951) tới những năm Giáo sư chuyển sang Viện Văn hoá Dân gian (1983) và suốt đến cả những tháng ngày cuối đời, tôi muốn ghi nhận ở đây những đóng góp lớn có ý nghĩa cột mốc của Giáo sư qua việc nghiên cứu và giảng dạy văn học cổ dân tộc, bây giờ còn gọi là văn học trung đại Việt Nam.

1. Những công trình về Văn học cổ

Cũng như hầu hết các chuyên gia thế hệ cùng tuổi, Giáo sư Đình Gia Khánh thông thạo tiếng Pháp, tiếng Anh, sử dụng tốt văn tự Hán Nôm, và từ đó trau dồi được một nền tri thức cổ kim đông tây khá uyên bác. Cả cuộc đời Giáo sư dấn thân vào ba lĩnh vực chuyên sâu có quan hệ gắn bó bổ sung cho nhau: văn học viết (tức văn học Hán Nôm) thời cổ, văn học dân gian truyền thống và văn hoá học nói chung, trước hết là văn hoá, văn nghệ dân gian. Trong lĩnh vực nào Giáo sư cũng có những cống hiến

quan trọng. Riêng với văn học cổ, Giáo sư bắt đầu cùng với Giáo sư Nguyễn Lương Ngọc phiên âm, chú thích và giới thiệu *Thiên Nam ngữ lục*, tập diễn ca lịch sử dài nhất trong lịch sử văn học Nôm với 8136 câu thơ lục bát, vào năm 1956. Sau đó hàng chục công trình chuyên luận, khảo cứu, dịch phiên tác phẩm văn học cổ tiếp tục được công bố, rồi xem như kết thúc với bài *Tổng luận về bộ "Tổng tập văn học Việt Nam"* (1979 - 1980). Từ khi chuyển về Viện Khoa học Xã hội Việt Nam (1983). Giáo sư vừa làm công tác quản lý vừa chuyên tâm khảo cứu về văn hoá văn nghệ dân gian, song vẫn từng bước theo dõi việc biên soạn 17 tập văn học cổ, trong số hơn 40 tập của *Tổng tập văn học Việt Nam*, với tư cách Chủ tịch Hội đồng biên tập, cho đến khi bộ sách được in xong (1997) và tái bản lần đầu (2000).

Mảng công trình viết về văn học cổ của Giáo sư Đình Gia Khánh gồm trước hết là các tập **Giáo Trình** phục vụ giảng dạy và nghiên cứu. Có hai bộ chính, đều do Giáo sư chủ biên. Bộ thứ nhất là *Văn học cổ Việt Nam thế kỷ X - thế kỷ XVII* [17] viết chung cùng Bùi Duy Tân - Mai Cao Chương. Chất lượng bộ sau được nâng lên một tầm cao mới, sách đã tái bản đến hơn 7 lần, hơn 30 ngàn bản mà vẫn đang được coi là bộ văn học sử hiện hành, quy chuẩn và ích dụng nhất. Giáo sư Đình Gia Khánh còn là tác giả chủ yếu của bộ *Lịch sử văn học Việt Nam - Tập I* [6]. Trong tập sách này, Giáo sư viết đến 10/23 chương, ngoài chương: *Đại cương về lịch sử văn học Việt Nam* coi

^(*) PGS Khoa Văn học, Trường Đại học Khoa học Xã hội & Nhân văn

như viết mới, các chương còn lại đều trích xuất trung thực và linh hoạt những gì mà ông và các cộng sự đã viết trong bộ sách Giáo trình văn học sử nói trên.

Thứ hai là các bài bản nghiên cứu, khái quát, giới thiệu về một số vấn đề văn học sử, một số tác phẩm văn học cổ. Có bài xứng đáng là những chuyên luận khoa học có tầm cỡ, chẳng hạn: *Tâm thế kỷ của tiến trình văn học* [4], *Tổng luận về bộ Tổng tập văn học Việt Nam* [13], *Tư tưởng "nhân nghĩa" của Nguyễn Trãi, một biểu hiện của tinh thần văn hoá Việt* [8]... Còn phải kể ở mảng này là một số bài viết về đặc trưng của văn học cổ, như: *Để tiến tới một nhận thức đầy đủ về nền văn học Việt Nam ngày trước* [15], *Thử đặt lại một số vấn đề trong việc nghiên cứu tác gia, tác phẩm xưa* [10] ...; một số bài viết về từ Nôm: *Từ "cai nghiệt" đến "cay nghiệt" hay là từ tác giả đến công chúng* [11], *Tìm hiểu từ "Nghĩ" trong ngôn ngữ cổ* [12]... Và khá nhiều loạt bài viết giới thiệu các tác phẩm phiên dịch chữ Nôm và chữ Hán, đáng được xem là các bài bản nghiên cứu sâu rộng về văn bản và giá trị tác phẩm, như: *Lời giới thiệu Thiên Nam ngữ lục* [16], *Lời giới thiệu Lâm truyền kỳ ngộ* [5], *Lời giới thiệu Việt điện u linh* [18], *Lời giới thiệu Lĩnh Nam chích quái* [7], *Lời giới thiệu Quân trung từ mệnh tập* [9], *Lời giới thiệu Thơ văn Nguyễn Bình Khiêm* [14]... Ngoài ra, Giáo sư Đinh Gia Khánh còn viết nhiều bài cho tạp chí, đài báo về bản sắc và giá trị, ý nghĩa khoa học và cập nhật của di sản, của danh nhân văn hoá trong sự nghiệp giữ nước và dựng nước của dân tộc.

Ngoài những công trình nghiên cứu, Giáo sư Đinh Gia Khánh còn là người phiên âm Nôm, phiên dịch Hán ngữ cổ và cả Trung văn hiện đại vững vàng và đáng tin cậy. Ông là chủ biên sách *Điện cổ văn*

hoc [2], một tập sách dày dặn, chất lượng, rút đúc từ tư liệu phiên âm, chú giải tác phẩm Nôm, với nhiều nhà Hán học và học giả khâm kính: Chu Thiên, Bùi Nguyên, Kiều Thu Hoạch, Nguyễn Thạch Giang, Hoàng Hữu Yên, Vương Lộc, Đặng Đức Siêu. Ông phiên âm, chú giải, giới thiệu *Thiên Nam ngữ lục* cùng Giáo sư Nguyễn Lương Ngọc, và *Lâm truyền kỳ ngộ* cùng Giáo sư Nguyễn Ngọc San. Ông phiên dịch, chú giải cặn kẽ, chính xác thơ văn chữ Hán đưa vào các tuyển tập, ông dịch chung với nhiều đồng nghiệp các thiên truyện ký trong *Việt điện u linh*, *Lĩnh Nam chích quái*, *Truyện hay nước Việt* [19]. Tư liệu Khoa Văn học còn có cả một số tập dịch về thần thoại Trung Quốc, song đáng chú ý là các thiên *Nhạc phủ*, *Hịch di*, *Luận thuyết*, *Thư ký sách Văn tâm điều long* của Lưu Hiệp, được ông dịch chú rất công phu, minh bạch.⁽¹⁾

Qua các quá trình dịch phiên chú giải trên đây, thấy rõ Giáo sư Đinh Gia Khánh là người sử sụng thành thạo và chủ động công cụ Hán Nôm. Hơn ai hết, tôi hiểu rất rõ điều này, khi làm việc với ông cho đến tận những ngày ông nằm bệnh. Dài dòng như vậy là không muốn bỏ sót công trình, là muốn qua đó tìm hiểu đóng góp của Giáo sư đối với việc giảng dạy và nghiên cứu văn học cổ.

2. Những đóng góp quan trọng

Qua những công trình khoa học trên đây, thấy rõ Giáo sư Đinh Gia Khánh có thành tựu không nhỏ khi viết văn học sử và giới thiệu, dịch phiên tác phẩm văn học cổ.

⁽¹⁾ Khoảng trước sau những năm 1970 ông Phan Ngọc và ông Đinh Gia Khánh dịch *Văn tâm điều long* cho Tư liệu Khoa Ngữ văn. Phần dịch của ông Phan Ngọc đã được in (NXB Văn học, Hà Nội, 1997), còn 4 thiên dịch của ông Đinh Gia Khánh, được chú giải tương tận gấp 3 - 4 lần nguyên bản thì vẫn chưa được công bố.

Thành tựu ấy là sự mở đường, đắp móng xây nền, là định tính và định hướng cho cả một khoa học chuyên ngành. Còn nhớ khi còn là cán bộ giảng dạy, với Giáo sư là từ năm 1956, với tôi là từ năm 1959, văn học cổ chưa hề có giáo trình. Một số tập văn học sử trước và sau Cách mạng tháng Tám, trong đó vài tập được viết với quan điểm mới, vẫn chỉ là tài liệu tham khảo cho sinh viên văn học. Mãi đến đầu thập kỷ 60, mới có chủ trương viết giáo trình ở tất cả các bộ môn Khoa Văn Đại học Tổng hợp. Tập giáo trình *Văn học cổ Việt Nam thế kỷ X - thế kỷ XVII* mà Giáo sư cùng tôi biên soạn trong các năm 1960 - 1963, đến 1964 mới được nhà xuất bản Giáo dục in ấn. Sách chỉ hơn 400 trang (2 tập) mà vẫn được xem là đầy đặn, được học giới coi là "tập sách văn học sử đầu tiên nghiên cứu văn học cổ Hán Nôm có hệ thống" [1], được dùng để đào tạo nhiều khoá sinh viên thời chống Mỹ cứu nước. *Lời nói đầu* viết rõ: "Tập sách này giới thiệu lịch sử văn học cổ nước nhà từ thế kỷ X đến thế kỷ XVII... Với yêu cầu của một bộ giáo trình có tính chất thông sử văn học,... chúng tôi chỉ giới thiệu quá trình phát triển chung của văn học nước nhà trong bảy thế kỷ đầu tiên". Như vậy, với tập giáo trình văn học thế kỷ X - XVII, Giáo sư Đinh Gia Khánh là người mở lối dẫn đường cho việc biên soạn giáo trình văn học cổ của trường Đại học Tổng hợp nay là Trường Đại học Quốc gia Hà Nội. Mười năm sau, tập giáo trình văn học sử này được viết lại, với diện mạo và tính chất, tư liệu và kiến giải đổi mới, nâng cao. Kết quả là tập *Văn học Việt Nam thế kỷ X - nửa đầu thế kỷ XVII* do Giáo sư Đinh Gia Khánh chủ biên, được biên soạn và xuất bản (1978-1979) qua tái bản nhiều lần, đến nay vẫn là tập lịch sử hiện hành thông dụng nhất.^(*)

Vị thế khai sáng, xét đến cùng, được tạo lập từ chính chất lượng học thuật của công trình biên soạn. Theo Giáo sư Hà Minh Đức thì tập sách này "quy tụ phẩm chất của văn chương khảo cứu Đinh Gia Khánh" với "những trang viết nghiên cứu vào loại hàng đầu của văn học trung đại" [3].

Chất lượng khoa học của các tập văn học sử và vài chuyên luận có tính chất văn học sử của Giáo sư Đinh Gia Khánh cụ thể là thế, đã có nhiều người viết rõ, nhất là những bài viết khi Giáo sư qua đời. Ở đây, xin đưa thêm một vài cảm nhận từ những năm tháng cộng tác cùng Giáo sư. Khi viết văn học sử, Giáo sư Đinh Gia Khánh thường chú ý và đã đề cập đến những vấn đề sau.

1. Nêu cao quan niệm viết văn học sử theo một quan điểm mới: biện chứng, khoa học, cập nhật... phù hợp với yêu cầu đào tạo và nghiên cứu khoa học...

2. Đặt văn học trong văn hoá, văn hoá trong cộng đồng dân tộc; văn hoá qua trường kỳ lịch sử và các thời điểm chấn hưng. Nghiên cứu tiến trình xây dựng văn hoá, văn học dân tộc, trong mối quan hệ với các thành phần văn hoá văn học, dân tộc với văn hoá văn học cổ Trung Hoa. Đề xuất được đặc điểm và bản chất của văn hoá, văn học Việt Nam qua các thời kỳ lịch sử, trước hết là thời phong kiến. Phác thảo sự hình thành và phát triển của chủ nghĩa yêu nước, chủ nghĩa anh hùng và chủ nghĩa nhân đạo trong văn học cổ.

3. Lần đầu tiên đề cập tới một số đặc trưng tính chất của văn học cổ (Văn dĩ tải đạo, thi ngôn chí, tính chất sùng cổ, giáo huấn, tính chất tượng trưng ước lệ, lạm dụng điển cố...). Có thể coi đây là sự văn

^(*) Cả hai lần, Giáo sư Đinh Gia Khánh đều biên soạn và in ấn

Giáo trình văn học dân gian trước Giáo trình văn học cổ.

dụng sớm (1963 - 1964) quan niệm nghiên cứu theo thi pháp văn học trung đại.

4. Viết văn học sử phải lấy việc đọc sâu hiểu rõ ngôn bản tác phẩm làm đầu, tư liệu giới thiệu, nghiên cứu tác phẩm cũng rất cần phải đọc. Rất quan tâm, rất thận trọng, rất cẩn kè, rất chắc chắn về văn bản tác phẩm, giá trị tác phẩm. Từ đó mà hạn chế được sự hụt hẫng, sai ngoa về tác phẩm và tạo được niềm tin nơi độc giả khi đọc tập sách.

5. Một bút pháp vững vàng, giàu sức thuyết phục. Giáo sư Đinh Gia Khánh thường khái quát chuẩn xác, lập luận chặt chẽ khúc chiết, nghĩ suy sâu rộng, soi đi xét lại các luận đề, kiến giải khoa học trong các công trình. Trên các trang viết khi phân tích tác phẩm, ông thường kết hợp hài hoà giữa nhận thức sâu sắc, minh bạch với cảm thụ nhạy bén, khơi gợi tinh tế, sinh động, chứng dẫn tiêu biểu, chùng mực. Có thể nói, bút pháp văn học sử ở Giáo sư Đinh Gia Khánh vừa hàm súc, trang nhã, tinh diệu, vừa mạch lạc, sáng sủa, giản dị..., điều không dễ thấy ở nhiều học giả thuộc thế hệ ông.

Một đóng góp quan trọng khác của Giáo sư Đinh Gia Khánh là thành tựu các công trình biên soạn, giới thiệu, dịch phiên, chú giải nhiều loại tác phẩm văn học. Và qua đó là định hình một cách chuẩn đích, một phương pháp, một hệ thống thao tác cho loại công việc chuyên ngành khảo cứu rất cần công cụ Hán Nôm, tri thức uyên bác và phương pháp khoa học này. Cứ xem việc tìm hiểu tác giả và thời đại xuất hiện của *Thiên Nam ngữ lục*, việc bước đầu định số và đánh giá *Quân trung từ mệnh tập*, việc khảo sát văn bản *Việt điện u linh*, *Linh Nam chích quái*..., việc biên soạn hợp tuyển thi văn một tác gia (Nguyễn

Bỉnh Khiêm), nhiều thế kỷ (X - XVII), nhiều thời đại (Trung đại - Cận đại - Thế kỷ X - 1945) thì thấy Giáo sư có hẳn một quan niệm xác định và một cách thức chuyên biệt, sáng tạo cho khoa học khảo cứu, giới thiệu bình chú..., tác phẩm văn học truyền thống. Tiêu biểu cho công trình loại này là bộ *Tổng tập văn học Việt Nam*. Đây là bộ sách do ông khởi xướng với tư cách Chủ tịch hội đồng biên tập. Khởi động từ 1978 đến 1997 sách soạn và in xong năm 2000 tái bản thành 42 tập, với hàng trăm học giả biên soạn, hàng ngàn tác giả, hàng vạn tác phẩm được tuyển chọn và mấy vạn trang khổ lớn được in ấn. Bộ sách đồ sộ giữ nhiều "kỷ lục" nhất này thu tóm mười thế kỷ văn học, bắt đầu từ bài thơ thần *Nam quốc sơn hà* (thế kỷ X) đến bài *Tuyên Ngôn độc lập* (2-9-1945). Riêng văn học trung đại là 17 tập chiếm gần nửa quy mô bộ sách. Bài *Tổng luận* về bộ *Tổng tập văn học Việt Nam* gần 200 trang khổ lớn, thực chất là một công trình khoa học, một đầu sách công phu, đầy đặn, giàu chất lượng học thuật. *Tổng luận* khái quát sự hình thành và phát triển văn học trong cái nôi của văn hoá dân tộc. *Tổng luận* nêu cao chủ nghĩa yêu nước, chủ nghĩa anh hùng và chủ nghĩa nhân đạo của văn học từ nguồn mạch lớn của văn chương yêu nước, văn chương cách mạng và văn chương giàu giá trị nhân văn. *Tổng luận* gắn sự phát triển của khuynh hướng, cảm hứng văn chương với sự gia tăng ngày càng phong phú, đa dạng - phương thức phản ánh, thể loại và ngôn ngữ văn học. *Tổng luận* tôn vinh sáng tạo, đặc sắc của kiệt tác văn chương và vị thế tiêu biểu, kết tinh của các tác gia vĩ đại, thiên tài, ưu tú. Dẫu cho phần viết về văn học cận đại chưa sâu rộng để cân xứng với phần trước, *Tổng luận* vẫn

là một công trình khoa học ở tầm cao của trí tuệ và phong cách, thao tác nghiên cứu Đinh Gia Khánh.

Cuối cùng xin nói thêm rằng, trong những năm tháng giảng dạy ở Đại học và khi chuyển sang Viện nghiên cứu, Giáo sư Đinh Gia Khánh rất quan tâm tới việc tập hợp, tổ chức, hướng dẫn, đào tạo đội ngũ những người nghiên cứu, giảng dạy, biên soạn văn học Hán Nôm. Quan sát một số công trình, nhất là bộ *Tổng tập*, thấy tập hợp được hầu hết các quý vị túc nho của đất nước, sau đó là một lực lượng khá hùng hậu các nhà biên khảo, nghiên cứu, giảng

dạy, dịch phiên tác phẩm Hán Nôm nhiều thập niên cuối thế kỷ trước.

Hiện diện trên dòng chảy của chuyên ngành nghiên cứu, giảng dạy văn học cổ, với vốn kiến thức uyên bác, một quan niệm sống thông đạt, hướng theo lý tưởng tiến bộ, dân tộc, hiện đại, Giáo sư Đinh Gia Khánh để lại không ít công trình, trong đó có một số công trình nghiên cứu, biên khảo văn học trung đại Việt Nam. Những công trình đó có giá trị khai sáng, đặt nền móng, tổng kết và định hướng nghiên cứu, biên khảo, giảng dạy văn học cổ trong suốt nửa thế kỷ qua.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Văn Hoàn, *Tạp chí Văn học*, Số 5, 1965.
2. *Diễn cố văn học*, NXB Văn học, Hà Nội, 1975, tái bản 2001.
3. Giáo sư Đinh Gia Khánh và những thành tựu về khảo cứu văn hoá và văn học, *Tạp chí Văn học*, số 7, 2003
4. *Hợp tuyển thơ văn Việt Nam thế kỷ X- thế kỷ XVII*, NXB Văn hoá, Hà Nội, 1962, tái bản 1976.
5. *Lâm truyền kỳ ngộ*, NXB Văn học, Hà Nội, 1964
6. *Lịch sử văn học Việt Nam*, tập I, NXB Khoa học Xã hội, Hà Nội, 1962, tái bản 1976.
7. *Lĩnh Nam chích quái*, NXB Văn hoá, Hà Nội, 1960, tái bản 1990.
8. *Nguyễn Trãi - khí phách và tinh hoa của dân tộc*, NXB Khoa học Xã hội, Hà Nội, 1980.
9. *Quán trung từ mệnh tập*, NXB Sử học, Hà Nội, 1961.
10. *Tạp chí Văn học*, số 3, 1971.
11. *Tạp chí Ngôn ngữ*, số 1, 1973.
12. *Tạp chí Ngôn ngữ*, số 4, 1978 và số 1, 1979
13. *Tổng tập Văn học Việt Nam*, tập I, NXB Khoa học Xã hội, Hà Nội, 1980, tái bản 2000.
14. *Thơ văn Nguyễn Bình Khiêm*, NXB Văn học, Hà Nội, 1983, tái bản 1997.
15. *Thông báo khoa học*, Đại học Tổng hợp, 1970.
16. *Thiên Nam ngữ lục*, 2 tập, NXB Văn hoá, Hà Nội, 1958.
17. *Văn học cổ Việt Nam thế kỷ X - thế kỷ XVII*, NXB Giáo dục, 1964, 430 trang.
18. *Việt điện u linh*, NXB Văn học, Hà Nội, 1960, tái bản 1972.
19. *Việt điện u linh, Lĩnh Nam chích quái, Truyện hay nước Việt*, NXB Thông tin, Hà Nội, 1988.

PROF. DINH GIA KHANH AND THE OLD NATIONAL LITERATURE

Assoc.Prof. Bui Duy Tan

*Department of Literature
College of Sciences and Humanities - VNU*

The article aims at recalling the memory of Prof. Dinh Gia Khanh - an elder lecturer, top-ranked scientist, who worked at the Faculty for teaching and researching old Vietnamese literature of the former University. Prof. Khanh produced 3 kinds of works, including literature History - Recapitulation, Introduction - Reference Book, Translation of Chinese - transcribed Vietnamese literature. Given the epoch-making results of these works, Prof. Khanh has ranked first as the person who founded, directed, combined study fields and lectured the Chinese - transcribed Vietnamese literature over the throughout half century.